

CONSECINȚELE CONTRADICTORII ALE CONGRESULUI XX AL PCUS ÎN DOMENIUL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ISTORIC SUPERIOR DIN URSS

Adrian DOLGHI

Catedra Istorie Universală

This article is dedicated to the study of the XXth Congress of the CPSU consequence about higher historical education. Author comes to conclusion that the XXth Congress of the CPSU resolutions had contradictory consequence in science and education domain. Higher education activity depended on political stream of party leaders, science obtaining just a "restricted freedom". After 1956 the Soviet state continued the repressive policy toward inconvenient intelligentsia also history was passed over because it was not as necessary for soviet regime as physics and biology which brought the reduction of didactic staff in pedagogical Faculties (including historical). In didactic and student staff medium has prevail party leadership directives expectation regarding raised or investigated problems resolution.

Știința și învățământul istoric superior din statul sovietic, în perioada anilor 1956-1965, a suferit un ansamblu de transformări în ce privește conținutul și calitatea procesului științifico-didactic. Evenimentul ce urma să clarifice perspectivele dezvoltării nu doar a învățământului și științei istorice, dar și a întregii societăți sovietice, a fost Congresul XX al PCUS (Moscova, 14-25 februarie 1956). La Congres s-a dat citire bilanțului celui de-al cincilea cincinal, au fost aprobate directivele pentru cel de-al șaselea cincinal (1956-1960) și a fost înaintată sarcina de a ajunge și întrece țările capitaliste „în termene istorice scurte” [1]. Cu referire la învățământul superior, Congresul înainta drept sarcini: *îmbunătățirea pe toate planurile a calității pregătirii specialiștilor pe baza legăturii strânse a învățământului cu producția, repartizarea corectă a instituțiilor de învățământ superior pe țară, apropierea lor de producție* [2, p.3]. Congresul a mai considerat necesar de a întări legătura instituțiilor de cercetare cu producția, de a le concentra eforturile creative spre soluționarea celor mai arzătoare probleme, de a ridica rolul științei în realizarea sarcinilor construcției comuniste [3, p.3]. Directivele au provocat unele schimbări esențiale în domeniul învățământului superior în ansamblu în Uniunea Sovietică. Transformările țin mai mult de modul de pregătire a specialiștilor, numărul de abiturienți și absolvenți, structura și conținutul procesului de studii. Evenimentul ce urma să transforme societatea sovietică și nemijlocit știința și învățământul istoric trebuia să aibă loc abia în ultima zi a Congresului. Pentru a pregăti delegații la Congres să asculte raportul lui Hrușciiov și pentru a se evita evoluții nedorite ale evenimentelor, la 9 februarie 1956 Prezidiul CC al PCUS a decis să informeze delegații la congres despre „documentele nepublicate ale lui V.I. Lenin”, expediindu-le: *Testamentul și Scrisoarea cu privire la problema națională* [4, p.352]. În aceeași zi, a fost numit drept raportor N.S. Hrușciiov, [5p.352] iar la 13 februarie 1956 s-a decis de a desfășura ședința din ultima zi, cu ușile închise [6].

În dimineața zilei de 25 februarie s-a desfășurat ședința închisă a Congresului, la care N.S. Hrușciiov a dat citire raportului *Cu privire la cultul personalității și consecințele sale*. Ședința nu a fost stenografiată, au fost fixate doar etapele desfășurării și hotărârea de la sfârșit. Hrușciiov acuza pe Stalin de numeroase crime și încălcări ale legilor, în abatere de la principiile leniniste a conducerii colective [7, p.353-379]. De asemenea, N. Hrușciiov a prezentat *Testamentul politic* al lui V.I. Lenin, care se ținea secret până la acel moment, și analizându-l a pus începutul campaniei de reevaluare critică a activității lui Stalin. Au fost scoase la iveală dovezi ale fărâdelegilor și represiunilor în masă din perioada stalinistă, care au început să fie privite ca abatere de la „normele leniniste ale vieții de partid și stat”. A fost declarat deschis despre greșelile lui Stalin în perioada de început al Războiului Germaniei împotriva URSS și despre încălcarea principiilor leniniste cu privire la problema națională [8, p.141-164]. În același timp, nu a fost atinsă esența sistemului comunist, iar multe acțiuni dure ale lui Stalin au fost aprobate și justificate. Tendința de a reduce problema la particularitățile de caracter ale lui Stalin, a prezenta represiunile de masă drept întâmplare istorică se observă în raport (de asemenea, și în Hotărârea CC ce a urmat după Congres, la 30 iunie 1956) [9, p.353-379]. După ce Hrușciiov și-a finisat Raportul, s-a hotărât ca dezbateri pe marginea lui să nu aibă loc. N.Bulganin a dat citire Proiectului de Hotărâre care a fost aprobat cu unanimitate de voturi. Prin Hotărârea Congresului XX se aproba conținutul și prevederile raportului CC al PCUS prezentat de N.S. Hrușciiov și ordona: „CC al PCUS să întreprindă acțiuni

ce ar asigura depășirea totală a cultului personalității, străin marxism-leninismului, lichidarea urmărilor acestuia în toate domeniile lucrului de partid, stat și ideologic, urmarea strictă a normelor vieții de partid și principiilor conducerii colective, elaborate de marele Lenin” [10, p.380].

De asemenea, la Congres s-a adoptat și *Hotărârea cu privire la expedierea textului raportului organizațiilor de partid fără publicarea acestuia în presă* [11]. La 1 martie 1956, textul raportului tipărit într-un tiraj de 1 mil. exemplare a fost expedit membrilor și candidaților în membri ai Prezidiului, secretarilor CC al PCUS. În textul raportului expedit, au fost efectuate unele redactări: au fost făcute referințe la operele lui K.Marx, F.Engels, V.I. Lenin și la alte surse citate, precizate datele adoptării diferitelor documente, incluse abaterile raportorului de la textul inițial al raportului, remarcată reacția delegaților la conținutul raportului. Peste patru zile, la 5 martie 1956, Prezidiul CC al PCUS a adoptat *Hotărârea cu privire cunoașterea raportului tovarășului N.S. Hrușciov „Cu privire la cultul personalității și consecințele sale”, rostit la Congresul XX al PCUS*. În această hotărâre, se menționa: „A propune comitetelor regionale și Comitetele Centrale ale Partidului Comunist din republicile unionale de a aduce la cunoștința tuturor comuniștilor și comsomoliștilor de asemenea și a celorlora fără apartenență de partid, funcționarilor și colhoznicilor raportul tov. N.S Hrușciov «Cu privire la cultul personalității și consecințele sale» rostit la Congresul XX al PCUS; A expedia raportul tov. Hrușciov organizațiilor de partid cu sigla «ne destinat publicării», eliminând de pe broșură sigla «strict secret»” [12]. Acest document de demascare, deosebit de cutezător pentru timpul său, în pofida caracterului său secret, a fost adus la cunoștință întregului partid, lucrătorilor aparatului de stat, activului organizațiilor comsomoliste. Au luat cunoștință de el și conducătorii delegațiilor din străinătate. Apoi, a fost expedit președinților și primilor secretari ai tuturor partidelor comuniste din lume [13, p.12]. Din acest moment, critica stalinismului și a crimelor legate de acesta au devenit publice. Studiarea și propagarea raportului deja pe cale orală căpătase caracter de masă. A început o nouă etapă în istoria societății sovietice, în interacțiunea statului cu institutul social al învățământului și științei.

Raportul rostit de N.S. Hrușciov la 25 februarie 1956 a provocat impresii zguduitoare asupra delegaților [14], dezbinând societatea sovietică în adepți și adversari ai acestuia. Demascarea cultului personalității a contribuit la evidențierea lui Hrușciov din cercul „gardei vechi”, iar la Congresul XXII – a confirmat rolul său de frunte în conducerea partidului și statului. Aceasta a fost o armă împotriva vechilor prieteni și, totodată, adversari politici, ce nu recunoșteau rolul său de lider. Inițiind campania „reabilitării” și aruncând vina pe Stalin, Hrușciov tindea să preîntâmpine demascarea propriului rol în represiunile din anii '30 [15, p.177]. Demascând cultul personalității, N.S. Hrușciov a rezolvat problema vinovăției sale pentru crimele săvârșite și cea a luptei pentru putere, neavând intenția de a se îndrepta serios și consecvent pe calea destalinizării. Însă acțiunile primului secretar al CC au afectat întreaga structură a societății sovietice și, în cele din urmă, a avut consecințe negative pentru sine însuși [16, p.457-461].

În URSS staliști și-au revenit repede după Congresul XX și au început să promoveze o politică de revizuire a rezoluțiilor lui. Pentru cohorta stalinistă era necesar, pe de o parte, să slăbească impresiile în urma demascărilor, să micșoreze numărul acuzațiilor, iar pe de altă parte, să evite acuzațiile de complicitate și participare în crimele lui Stalin, la adresa lor. Astfel, Plenara CC al PCUS la 30 iunie 1956 a adoptat rezoluția *Cu privire la depășirea cultului personalității și consecințele sale* [17, p.199-218]. În această hotărâre, Stalin a fost numit „teoretician și organizator eminent”, i se atribuiau meritele luptei cu opoziția, a asigurării „victoriei socialismului” în URSS și a dezvoltării mișcării comuniste internaționale. El era învinuit doar de abuz de putere, care era, cum se menționează în rezoluție, *rezultatul trăsăturilor negative de caracter*. În rezoluție se menționează că deși cultul personalității a frânat dezvoltarea societății sovietice, acesta nu a putut să schimbe caracterul orânduirii socialiste. Iar politica PCUS a fost corectă, întrucât exprima interesele poporului [18, p.199-218]. Rezoluția a înlocuit deciziile Congresului XX și a devenit baza ideologică principală a conformismului poststalinist [19, p.593-594].

Congresul XX al PCUS a anulat cultul personalității lui Stalin, a făcut o breșă în ideologia totalitară. Istoricii puteau deja să se îndoiască de corectitudinea principiilor expuse în *Cursul scurt*; dar sperau să găsească limitele libertății în deciziile Congresului, lipsa cărora stopa cercetările. Ca rezultat a apărut o altă situație în știința istorică – de confuzie și de incertitudine. Istoricii se întrebau dacă libertatea este reală sau formală, care dintre tezele expuse în perioada precedentă trebuie să fie revizuite și care să rămână intacte, vor urma iarăși represiuni sau nu? etc.

Situația a fost „clarificată” prin articolul de fond al revistei „Voprosi istorii” publicat în luna martie imediat după Congres, cu titlul *Congresul XX și sarcinile cercetărilor Istoriei Partidului*. Conținutul acestui articol

depășea limitele titlului. În realitate, se formulau noi direcții de abordare în cercetarea istoriei. A fost declarată prioritatea caracterului științific [20, p.3-12]. În același timp, articolul era scris în spiritul respectării deciziilor de partid. Istoricii erau chemați să cerceteze istoria de pe principiile leninismului și să revadă din punct de vedere critic principiile expuse în lucrarea *Istoria PC(b) din toată Uniunea. Curs scurt* a lui Stalin. Conform articolului sus-numit „trăsătura principală a Congresului XX, care a fost unul din cele mai importante evenimente după moartea lui V.I. Lenin, este fidelitatea marxism-leninismului” [21, p.3]. În continuare, se recunoștea drept corectă demistificarea cultului personalității, care conform articolului era cauza principală a greșelilor efectuate, și care minimaliza rolul partidului și al conducerii colective. *Corectitudinea politicii promovate de PCUS și fidelitatea marxism-leninismului* erau noile postulate de la care istoricii trebuiau să-și pornească investigațiile.

Problemele dezvoltării societății, ale relațiilor internaționale, greșelile și neajunsurile în activitatea ideologică și propagandistică preluate și expuse în articol deveneau sarcini pe care știința și educația istorică trebuiau să le realizeze. Dacă planul general de dezvoltare a societății sovietice era de a crește bunăstarea, și dezvoltarea social-economică, atunci știința istorică, în acest context, trebuia să contribuie, la rând cu celelalte ramuri ale economiei naționale, la realizarea acestui deziderat; Hrușciiov a înaintat teza *coexistenței pașnice* a sistemului socialist și capitalist – de fundamentarea, argumentarea și propagarea acestei teze trebuia să se ocupe știința și învățământul istoric. Articolul explică istoricilor care sunt obiectivele și noul mod de abordare a istoriei. Limitele libertății, prin urmare, rămânea metodologia marxist-leninistă și rezoluțiile Congresului. Sarcina majoră la zi a istoricilor era ca „în activitatea științifică și pedagogică să depășească reminiscențele cultului personalității, să reflecte veridic evenimentele, să restabilească tezele și aprecierile leniniste și să le dezvolte creativ” [22, p.5].

Tezele raportului lui Hrușciiov „descifrate” în articolul din „Voprosi istorii” au avut o influență considerabilă asupra istoriografiei sovietice. Noua politică de destalinizare și de coexistență pașnică cu Occidentul cerea un nou fel de istoriografie, iar istoricilor li s-au fixat trei obiective contradictorii: a) A se confrunta cu scriitorii și istoricii din Vest la nivel academic, ceea ce înainte de 1953 nu se făcea, argumentele din publicațiile occidentale nefiind discutate în mod deschis de către savanții sovietici; b) Istoricii trebuiau să restabilească credibilitatea istoriografiei – și, prin urmare, credibilitatea Partidului Comunist – pentru publicul larg din Uniunea Sovietică. Această misiune a devenit și mai impresionantă în 1961, atunci când Hrușciiov a decis că Partidul Comunist ar trebui să fie, în continuare, un partid al întregii populații a Uniunii Sovietice și că istoricii ar trebui să contribuie la crearea unui nou „om sovietic”; c) De a cunoaște și scrie istoria adevărată, ceea ce, conform argumentelor oferite de Hrușciiov, ar fi putut oferi conducerii partidului o informație prețioasă despre drumul cel mai bun către comunism [23, p.3-12]. Hrușciiov dorea ca istoricii să creadă în propriile lor scrieri și aprecia că interpretarea rutinară a declarațiilor partidului nu mai era suficientă. Întrucât în articol s-au preluat un șir de expresii și teze din raport, acestea după congres deveneau noi șabloane istoriografice.

În concluzie, autorul trasează clar limitele libertății de creație a istoricilor, menționând: „În URSS sunt suficiente cadre care, cu sentimentul înalt al responsabilității de partid, lucrează spre realizarea noilor sarcini. Este necesar de a ajuta cadrele să depășească cultul personalității, buchereala și dogmatismul și să-și construiască lucrul său pe baza marxismului-creativ; Istoricii sovietici își reorganizează activitatea lor în lumina rezoluțiilor Congresului XX”. În situația de după Congres, când istoricii practic nu știau cum să-și desfășoare activitatea în continuare, această expresie suna drept o indicație „salvatoare” din situația dificilă, întrucât necunoașterea limitelor și aerul libertății ce se resimțea puteau avea urmări fatale pentru viața istoricilor prea îndrăzneți. *Sarcinile noastre*, se menționează în articol, *sunt clar delimitate de Congresul XX. Este necesar de a sfârși cu buchereala și dogmatismul, a urma ferm învățătura și metoda leninistă și a crea lucrări științifice noi, îmbibate cu idei noi, spirit creativ și de cercetare silitoare, contribuind astfel la victoria comunismului* [24, p.12]. Prin urmare, și după Congresul XX, care prevestea o rază de libertate, știința istorică rămânea în serviciul regimului comunist și ideologiei de partid în vederea argumentării și justificării politicilor totalitare.

Cursul „destalinizării dirijate” a societății și științei, desfășurat la sfârșitul anilor '50 - începutul anilor '60, a contribuit la unele schimbări pozitive în știința istorică. La elaborarea problemelor legate de istoria Rusiei și cea universală au început să fie utilizate noi abordări teoretice (în special, despre *transformarea statului dictaturii proletariului în stat al întregului popor, concepția despre capitalismul monopolist de stat în statele occidentale*). Au fost readuse în actualitate și inițiate noi direcții științifice: cercetările istoriografice, istoria fascismului, istoria gândirii sociale, istoria culturii, istoria luptei de eliberare națională a popoarelor Asiei și Africii și Americii Latine [25, p.152-153, 183, 203-212].

O trăsătură distinctivă a anilor 50-60, ca urmare a rezoluțiilor congresului, este satisfacerea setei izvoristice prin slăbirea întrucâtva a limitelor accesului în arhive: dacă în anul 1947 în sălile de lectură ale Direcției Arhivelor de Stat au avut acces la unele documente cca 4 000 de oameni, atunci în 1957 peste 23 000 [26, p.223]. Au fost publicate numeroase culegeri de documente referitoare la Istoria URSS și la Istoria universală [27]. A fost reluată editarea regulată a culegerilor statistice [28]. În anul 1964 a avut loc Sesiunea Științifică Unională cu privire la utilizarea în cercetările istorice a metodelor sociologice. Sociologia a fost cerută pentru cercetările istorice [29]. Au apărut reviste istorice noi: „Voprosi istorii KPSS”, „Vestnik istorii mirovoi kulturii”; „Istoria SSSR”, „Novaia i noveișaiia istoria”, au început să fie editate și edițiile periodice ca „Slavianovedenie”, „Narodî Azii i Afriki”, de asemenea „Voieno-istoriceskii jurnal”, în care erau publicate documente și materiale cu privire la istoria celui de al Doilea Război Mondial. Concepția marxistă a procesului istoric și-a găsit de asemenea, reflectare într-un șir de lucrări de sinteză. Spre exemplu, *Enciclopedia istorică* [30], conține 25 mii de articole, care cuprind evenimente ale istoriei URSS și universale. Mai complicat a fost cu obiectivitatea aprecierilor personalităților istorice. Mulți dintre istoricii sovietici, figuri politice s-au pomenit omise din enciclopedie, sau (Buharin, Troțki) au fost etichetați drept dușmani ai poporului [31].

În anii „*dezghețului*”, știința istorică a căpătat un impuls pentru dezvoltarea sa, deoarece istoricii au obținut posibilitatea de a elabora metodologia științei, deși în limitele teoriei marxist-leniniste. Aceasta a fost perioada eliberării parțiale de dogmatism, – parțială, deoarece mulți căutau soluția în „*înțelegerea pe nou a lui Marx*”, cauza tuturor relelor epocii staliniste fiind considerată „vulgarizarea” științei [32]. În același timp, apelurile de renaștere a spiritului creativ erau însoțite de condamnări și acuzații „*de prea multă independență*” în abordarea istoriei [33]. Această atitudine față de activitatea istoricilor se explică prin frica conducerii de partid de a pierde controlul ideologic în sfera științei.

După recunoașterea de către Congresul XX al PCUS a deformărilor ideilor marxist-leniniste în activitatea practică pentru cercetătorii istoriei perioadei sovietice și istoriei PCUS, sarcinile metodologice s-au complicat. A apărut necesitatea de a explica într-un fel s-au altul legătura dintre teorie și practica concretă. Primele încercări se dovedeau a fi disperate. De exemplu, a fost înaintată problema *cu privire la conținutul și forma manifestării legităților dezvoltării sociale*. Abordând una dintre cele mai importante probleme ale istoriei URSS – *lichidarea chiaburimii ca clasă*, istoricii au avut curajul să mediteze despre „necesitatea principială” a unei astfel de lichidări și despre formele prin care s-a realizat în practică. Mai mult decât atât, că represuniile pe parcursul lichidării chiaburimii au fost provocate nu de „condițiile obiective” de creștere a luptei de clasă în procesul construcției socialismului, dar prin particularitățile transformărilor politice ce aveau loc în Uniunea Sovietică. Chiar și timida înviorare a gândirii științifice în domeniul teoriei istoriei părea de scurtă durată. Ea a fost ferm întreruptă după *Hotărârea CC PC(b) cu privire la activitatea redacției revistei „Voprosi istorii”* [34, p.382]. În primul rând, a fost eliminată, de facto discreditată însăși posibilitatea necoincidenței tezelor teoretice și practicii construcției socialiste, mai exact, posibilitatea deformării prevederilor teoretice pe parcursul construcției socialismului. O astfel de posibilitate a fost prescrisă unei singure perioade, iar responsabilitatea pentru aceasta se pune în seama unei singure persoane, concrete. Se mai prevedeau și șirul de probleme în care o astfel de deformare se recunoștea a fi admisibilă. Mai dramatic era faptul că istoricilor din nou li s-a „*confiscat*” dreptul de a medita asupra problemelor teoretice, astfel încât doar PCUS avea dreptul de a dezvolta bazele teoretice ale marxism-leninismului și de a aprecia în ce măsură practica corespunde ideilor și concluziilor teoretice.

Începând cu anul 1956, s-a anunțat oficial restaurarea „concepției leniniste” a procesului istoric, ca debarasare a istoriei de „*greșelile și perversiunile*” staliniste. De asemenea, a fost întredeschisă „*cortina de fier*”, ce separa știința istorică sovietică de istoriografia universală. Istoricii au căpătat posibilitatea de a lua cunoștință de realizările și rezultatele cercetărilor colegilor de peste hotare, deși utilizarea experienței lor a fost limitată prin canalele ideologice existente „*critica istoriografiei burgheze, antimarxiste și revizioniste*”. A fost demonstrat o dată în plus că posibilitatea unor cercetări, științifice cu adevărat, depindea de conjunctura politică, știința nu s-a eliberat de influențele externe, ea a dobândit doar o „*libertate limitată*”. Esența acestui fenomen constă în faptul că monopolul asupra adevărului rămânea în mâinile aparatului de partid și de stat [35]. Fenomenul „*libertății limitate*” se răspânda atât asupra metodologiei istoriei, cât și asupra izvoarelor, fiind un factor ce stagnează dezvoltarea științei. În a doua jumătate a anilor 50 și în anii 60 ai secolului XX avea loc modernizarea ideilor staliniste, purificarea lor de cele mai odioase formulări [36, p.146-168]. Reîntoarcerea la moștenirea leninistă, la înțelegerea profundă a tezelor leniniste, declarată de Congres, se realiza în mod

formal și primitiv: în locul citatelor din operele lui Stalin au început să fie aduse afirmații ale lui Lenin cu privire la diverse teme ale istoriei, marxismului, despre concepția materialistă a istoriei, partinitate și obiectivism etc. [37, p.296].

Procesul destalinizării a afectat istoriografia sovietică în șase modalități diferite: 1) prin reabilitarea victimelor epurărilor staliniste; 2) îmbunătățirea nivelului științific al istoriografiei sovietice; 3) importanța științei istorice în socializarea și mobilizarea cetățenilor sovietici a fost accentuată de către noua conducere colectivă; 4) naționalismul rusesc excesiv al lui Stalin a fost înlocuit printr-o abordare mai ideologică și revoluționară; 5) atitudinea față de patriotism în republicile naționale a devenit mai tolerantă; 6) Hrușciov a anunțat încheierea construirii socialismului.

În perioada de conducere a lui Hrușciov, s-au investit în cercetare și în învățământ mai mulți bani ca oricând în trecut. Numărul monografiilor istorice a crescut de la 556 în 1956 la 1602 în 1957. În această perioadă, au fost rectificate cele mai flagrante falsificări staliniste ale istoriei. Rolul politicii și individului în istorie au fost reduse la proporții mai moderate, iar naționalismul rus a fost forțat să lase loc reabilitării istoriei unui număr de aproape 100 de naționalități diferite. Cu alte cuvinte, o serie de nuanțe politice și naționaliste au fost înlăturate din scrierea comunistă a istoriei: „*Eterna prietenie a popoarelor*” și „*anexările progresiste*” urmează și în continuare să rămână în picioare. Astfel, cât timp istoricii subscriau la cele două mituri, ei puteau scrie cum doreau. Specific perioadei era, de asemenea, și reînvierea abordării revoluționare ideologico-tematice în istoriografie, alături de o toleranță crescândă față de patriotismul ne-rus în istorie și o mândrie națională pozitivă. În scrierea istoriei în acel moment, naționalismul rusesc era extrem de discreditat, ca un exces stalinist, așa încât ideologia și atașamentul s-au modificat, urmate și de preferințele tematice ale istoricilor. Istoricii au diluat de asemenea mult, în chip semnificativ, *formula răului mai mic*. Descrierile regimului țarist au devenit mai critice; aspectele presupus pozitive ale țarismului au dispărut și ele. Astfel, în asemenea circumstanțe, vidul obținut în urma atenuării naționalismului rus a fost umplut de lucrări noi cu o tematică prosovietică și pronauțională în toate republicile unionale. Deși istoricilor le era permis să exploreze multe subiecte noi, unul le era cu insistență impus – *istoria partidului*, în perioada stalinistă, acest subiect fusese aproape tabu, un teritoriu exclusiv al propagandiștilor partidului. Popularizării istoriei în anii de după congres i s-a dat o mai mare prioritate decât scrierii profesioniste a istoriei.

Istoricii profesioniști și liderii Partidului Comunist în URSS erau producătorii principali în domeniul culturii sovietice. Consumul efectiv al producției culturale este o problemă extrem de dificilă în societățile comuniste. În cazul Republicii Sovietice Moldovenești, câteva sute de copii sugerează doar numărul liderilor de partid și al istoricilor profesioniști. Câteva mii indică profesorii și propagandiștii, iar zecile de mii sugerează publicul larg. Cele mai multe periodice și tipografii erau, de asemenea, legate de o anumită organizație sau institut. În multe republici unionale, de altfel, limba publicațiilor este foarte revelatoare, în Republica Sovietică Moldovenească, de exemplu, o publicație bilingvă sau moldovenească avea mai multe șanse să ajungă la masele largi decât o publicație rusească.

Sporirea numărului publicațiilor istorice reflectă și creșterea profesionalismului în știința istorică. Totuși, regimul politic pare însă să controleze clar fondurile și distribuția hârtiei tipografice, după cum o indică tendințele din scrierea istoriei moldovenești. Istoricii, care-și bazau opiniile pe evenimente reale, documente din arhive și pe cercetare științifică, tindeau să deducă concluzii care nu conveneau sub raport politic și, prin urmare, erau înclinați să pună în primejdie axiomele politice stabilite de partid. Hrușciov și apoi Brejnev au fost de aceeași părere asupra faptului că „libertății istoricului” îi trebuiau impuse limite politice. Prelucrarea ideologică, sancțiunile administrative, limitarea dreptului de a publica și a accesului la izvoare și chiar posibilitatea arestului – erau șirul metodelor de presiune asupra istoricilor care cu voie sau fără voie au depășit limitele admisibile. Prin urmare, istoricii sovietici, atât până la moartea lui Stalin, cât și după Congresul XX al PCUS, declarând război dogmatismului, continuau să aștepte deciziile următorului Congres [38, p.262]. Încercările limitate de a critica ideologia marxist-leninistă aruncau automat persoanele din știință și viața social-politică, negarea chiar și a unei părți a dogmei în public amenința pe curajoși de a se trezi în închisori. Drept dovadă poate servi activitatea unui grup de absolvenți ai Facultății de Istorie de la MGU, constituit în jurul tânărului istoric L.N. Krasnopevțev. Investigând particularitățile economiei Rusiei prerevoluționare, mișcarea revoluționară, alternativele de evoluție a țării după revoluția din 1917, Krasnopevțev și adepții săi au ajuns la concluzia că lozincile de partid ale anilor '50 nu corespund realității. Pentru răspândirea foilor volante antigovernmentale, membrii grupului „Krasnopevțev” au fost pedepsiți cu 6-10 ani de detenție [39, p.107-108].

L.N. Krasnopevțev ulterior menționa că „imediat după Congresul XX al PCUS, în anii 1956-1957, au fost aruncați în închisori și lagăre pe termene îndelungate numeroase grupuri de tineri și sute de cetățeni aparte, care au criticat metodele și esența «statului PCUS» și acțiunile lui cele mai provocatoare, – de exemplu, înăbușirea sângeroasă a răscoalei ungare” [40]. În perioada 1956-1965, au fost condamnați la termene de detenție în închisoare sau lagăre de muncă în conformitate cu art.70 al Codului penal al URSS – pentru agitație și propagandă antisovietică – 5 748 persoane [41, p.184]. Pe de o parte, congresul a declarat drept sarcină principală a societății – depășirea și critica cultului personalității lui Stalin, a crimelor și represiviunilor. Pe de altă parte, regimul hrușciovist a continuat politica represivă la adresa intelectualității incomode.

Congresul XX al PCUS a avut consecințe contradictorii nu doar în domeniul științei istorice, a vieții și activității savanților istorici, dar și în domeniul predării/învățării istoriei în învățământul superior. Rezoluțiile congresului referitor la învățământul superior prevedeau: *de a ridica calitatea pregătirii specialiștilor în instituțiile de învățământ superior, de a îmbunătăți lucrul educației ideologice de asemenea și de a depăși cultul personalității și consecințele sale* [42, p.180]. Acest lucru realizat în practică a însemnat, de fapt, reformarea învățământului istoric superior. Acțiunile nu s-au lăsat așteptate, astfel că deja la 3 iulie 1956, prin ordinul ministrului învățământului superior din URSS, s-au constatat un șir de neajunsuri în domeniul predării științelor sociale și a educației ideologice din cadrul instituțiilor de învățământ superior din URSS. Neajunsurile se refereau în special la insuficienta propagandă a ideilor marxist-leniniste și a realizărilor PCUS, persistența reminiscențelor cultului personalității, superficialitate în domeniul predării Istoriei PCUS. De asemenea, în ordin se menționează că un rol important în educația ideologică a tineretului studios trebuie să-l aibă catedrele de științe sociale, care „înarmează tineretul cu teoria marxist-leninistă” [43].

Reformarea predării disciplinelor sociale, respectiv, și a învățământului istoric superior era motivată nu prin necesitatea optimizării procesului didactico-științific, ci prin necesitatea de „a consolida legătura dintre propaganda marxism-leninismului cu practica construcției comuniste”. Din aceste considerente, începând cu anul de studii 1956-1957, în instituțiile de învățământ superior s-a introdus predarea a trei cursuri de sine stătătoare: *Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, Economia politică, Materialismul dialectic și istoric*. În același an, s-a introdus în toate instituțiile de învățământ superior, inclusiv la facultățile de istorie, examenul de stat la cursurile *Istoria PCUS și Economia politică* [44]. Aceste modificări erau orientate spre depășirea cultului personalității, ce presupunea de a exclude din programele universitare studierea obligatorie a lucrării *Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Curs scurt*, și înlocuirea cursului *Bazele marxism-leninismului* cu *Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*. Aceste măsuri au dus la centralizarea și unificarea predării disciplinelor ideologice în școala superioară. Ca rezultat, s-a constituit un sistem unic de studiere a științelor sociale în instituțiile de învățământ superior. Lista disciplinelor sociale a mai fost modificată o dată la 1 septembrie 1963, când s-a introdus predarea a patru cursuri de sine stătătoare: *Istoria PCUS; Filosofia marxist-leninistă; Economia politică; Bazele comunismului științific* [45, p.324].

Referitor la transformările survenite în domeniul învățământului istoric superior din URSS, L.A.Sidorova a sesizat corect afirmând că: „elaborarea și căutarea unui nou model al interacțiunii conducerii de partid și de stat și științei istorice avea loc neliniar: perioada «liberalismului» și «a organizării forțate» se succedau reciproc” [46, p.250-251]. „Dezghetul Hrușciovist”, deși contribuia la o abordare creativă a trecutului, puțin contribuia la schimbarea conținutului, formelor și metodelor procesului didactic. În mediul cadrelor didactice și al studenților preleva în continuare așteptarea inițiativelor „de sus”, a indicațiilor conducerii de partid cu privire la soluționarea problemelor apărute, sau indicate spre a fi cercetate. Învățământul sovietic în acești ani se afla în întregime sub controlul statului. Existența și activitatea acestuia depindea în întregime de cursul politic al liderilor de partid. În contextul transformărilor survenite după congres în articolele revistei „Voprosi istorii” se menționează că „facultățile de istorie în anul 1956 și-au reorganizat capital activitatea sa. Întreaga activitate didactico-științifică, politico-educatională a colectivelor facultăților a fost orientată spre realizarea sarcinilor înaintate de Congresul XX în fața instituțiilor de învățământ superior” [47, p.186-187].

Paralel cu măsurile de stimulare a unor ramuri ale învățământului și științei, o atenție mică se acorda altor ramuri, științelor socioumane. Unul din obiectivele înaintate de Congresul XX a fost îmbunătățirea calității pregătirii specialiștilor și ridicarea nivelului lucrului științific, de asemenea și lărgirea pregătirii specialiștilor în instituțiile de învățământ superior în măsura în care aceasta asigura necesitatea economiei naționale și „construcția culturală”. În același timp, directivele congresului prevedeau pregătirea specialiștilor pe baza

apropierii instituțiilor de învățământ superior cu procesul de producție. În legătură cu aceasta, au fost majorate subsidiile pentru activitatea științifică: începând cu anul 1956 până în anul 1965, cheltuielile statului în aceste scopuri urmau să crească de la 3,6 mlrd. ruble la 8 mlrd., numărul colaboratorilor științifici urma să crească de trei ori [48]. Însă realizând directivele partidului, subsidiile erau destinate în cea mai mare parte dezvoltării specialităților tehnice, în special care aveau importanță militară. Măsurile de dezvoltare a științei în ansamblu nu îmbunătățeau calitatea instituțiilor de cercetare și a cadrelor științifice deja existente, prin urmare, dezvoltarea avea loc pe cale extensivă. Directiva congresului „*despre legătura științei cu viața și producția*” a dus ca profesorii institutelor pedagogice în loc să se ocupe cu activitatea științifică propriu-zisă, se limitau la elaborarea manualelor, materialelor didactice. Prin urmare, rezoluțiile Congresului XX al PCUS au avut consecințe contradictorii asupra învățământului și științei istorice.

Pentru politica statului în domeniul învățământului, la sfârșitul anilor 50, a fost caracteristic și diminuarea procesului de pregătire a istoricilor și profesorilor de istorie. Se micșora numărul facultăților umanistice, specialităților, instituțiilor de învățământ [49, p.102-103]. „Istoria”, din punctul de vedere al luptei pentru „*dezvoltarea rapidă a agriculturii*”, direcția principală a politicii hrușcioviste, nu era atât de necesară, ca fizica și biologia. Creșterea numărului de studenți la forma serală și fără frecvență de studii și micșorarea numărului la forma de zi, orientarea abiturienților spre institutele politehnice și agricole la sfârșitul anilor '50 – a dus la micșorarea numărului de cadre didactice la facultățile de istorie, și în general la facultățile cu profil pedagogic.

Drept rezultat, la sfârșitul anilor '50 - începutul anilor '60, în sfera învățământului istoric superior s-a constituit o situație dificilă, legată de calitatea joasă a pregătirii cadrelor de istorici. În legătură cu aceasta, la 18-21 decembrie 1962 la Moscova a avut loc Conferința Unională *Cu privire la măsurile de îmbunătățire a pregătirii cadrelor didactico-științifice în domeniul științelor istorice*, la care au participat cca 2 mii de istorici: colaboratori științifici, profesori, arhiviști. Sesiunea a fost deschisă de președintele Academiei de Științe din URSS M.V. Keldâș, care a subliniat că „*pentru dezvoltarea științei istorice o importanță mare o au cadrele de istorici...*” [50, p.9]. La conferință a fost analizată situația pregătirii cadrelor didactico-științifice în domeniul istoriei. Conform datelor prezentate, la 1 octombrie 1961, în instituțiile de învățământ superior și instituțiile de cercetări științifice din URSS activau 17 mii de istorici, dintre aceștia la instituții de învățământ superior activau 7 980. Din numărul acestora 5 964 specialiști pe istoria partidului, 1 211 – istoria URSS și 805 specialiști în domeniul istoriei universale [51, p.42]. Atrage atenția faptul că cea mai mare parte dintre istoricii instituțiilor de învățământ superior (74,7%) o constituiau specialiștii în *Istoria PCUS*, chemați să deservească interesele ideologice ale partidului-stat. Unii dintre acești „istorici” deseori completau rândurile reprezentanților nomenclurii de partid. Dintre istoricii partidului doar 32 persoane (0,5%) erau doctori în științe și profesori. Printre istoricii specializați în *Istoria URSS*, numărul profesorilor și doctorilor era de 64 (5,3%). Printre specialiștii în *Istoria universală*, profesori și doctori în științe erau 49 persoane (6%) [52].

Datele oficiale cu privire la situația cadrelor didactico-științifice în domeniul istoriei, în premieră dezvăluite în URSS, ne vorbesc că 3 mii de istorici specialiști la toate cele trei specialități ce activau în instituțiile de învățământ superior nu aveau titluri didactice și grade științifice. Doar 1,8% erau doctori în istorie și profesori universitari. Această situație se instaurase, în mare parte, datorită represiunilor postbelice și campaniei contra cosmopolitismului, din cauza măririi numărului de institute de cercetări, a lacunelor în sistemul studiilor postuniversitare [53]. La Conferința Unională a istoricilor din 1962 s-au dezvăluit pentru prima dată problemele cu care se confrunta știința și învățământul istoric în URSS, menționându-se că în 1962, 3 mii de istorici ce activau în instituțiile de învățământ superior nu aveau titluri didactice și grade științifice.

În concluzie, ținem să menționăm că rezoluțiile Congresului XX al PCUS au avut consecințe contradictorii în domeniul științei și învățământului istoric. Existența și activitatea învățământului superior depindea în întregime de cursul politic al liderilor de partid, știința obținând doar o „libertate limitată”. După 1956, statul sovietic a continuat politica represivă la adresa intelectualității incomode, iar istoria a fost neglijată, deoarece ea nu era atât de necesară, pentru regimul hrușciovist, ca fizica și biologia, ceea ce a dus la micșorarea numărului de cadre didactice la facultățile cu profil pedagogic (inclusiv de istorie). În mediul cadrelor didactice și al studenților prevala așteptarea indicațiilor conducerii de partid cu privire la soluționarea problemelor apărute sau cercetate.

Referințe:

1. Вдовин А.И. «Оттепель». 1953–1964 гг. // <http://www.portal-slovo.ru/history/35365.php>
2. Из резолюции XX съезда Коммунистической партии Советского Союза по Отчетному докладу Центрального Комитета КПСС // Высшая школа. Основные постановления, приказы и инструкции / Под редакцией Л.И.Карпова и В.А.Северцева. - Москва: Государственное издательство «Советская наука», 1957.
3. Ibidem.
4. Документ №17. Постановление Президиума ЦК КПСС «Об ознакомлении делегатов XX съезда партии с неопубликованными документами В.И.Ленина» // Реабилитация: как это было: Документы Президиума ЦК КПСС и другие материалы. В 3-х томах. Том 1. Март 1953-февраль 1956 / Сост. А.Н. Артизов, Ю.В. Сигачев, В.Г. Хлопов, И.Н. Шевчук. - Москва: МФД, 2000.
5. Документ №18. Постановление Президиума ЦК КПСС о проведении закрытого заседания XX съезда партии и утверждении докладчиком Н.С.Хрущева // Ibidem.
6. Хрущев Никита Сергеевич. О культе личности и его последствиях. Доклад XX съезду КПСС // Известия ЦК КПСС. 1989 г. №3 // <http://www.zvenigorod.ru/library/history/cccpun/1989/3/128.htm>
7. Документ №20. Проект доклада «О культе личности и его последствиях», представленный Н.Хрущеву П.Н.Поспеловым и А.Б.Аристовым. 18 февраля 1956 г.; Документ №21. Продиктованные Н.С.Хрущевым дополнения к докладу «О культе личности и его последствиях». 19 февраля 1956 г. // Реабилитация: как это было. Том 1.
8. Ханья Сиро. Секретный доклад Н.С. Хрущева и восстановление автономных территорий в 1957 г. // Acta Slavica Iaponica. - Tomus 22.
9. Документ №20. Проект доклада «О культе личности и его последствиях», представленный Н.Хрущеву П.Н.Поспеловым и А.Б.Аристовым.
10. Документ №23. Протокол закрытого (утреннего) заседания XX съезда КПСС. 25 февраля 1956 г. // Реабилитация: как это было.
11. Ibidem.
12. Никита Сергеевич Хрущев. Op. cit.
13. Введение. Реабилитация: как это было. Том 1.
14. Добрынина Екатерина. Двадцатый съезд – двадцатый суд... Президент СССР Михаил Горбачев: Только история покажет, кто был прав и кто виноват // Российская газета. Федеральный выпуск №3996 от 14 февраля 2006 г.
15. Фер Гровер. Антисталинская подлость / Пер. с англ. В.Л. Боброва. - Москва: Алгоритм 2007.
16. Пыжиков А.В. Новое прочтение драматического эпизода отечественной политической истории // Вестник Российской Академии наук. - 2006. - Том 76. - № 5.
17. Резолюция Пленума ЦК КПСС «О преодолении культа личности и его последствий». 30 июня 1956 года // КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. 9-е изд. - Москва, 1986. т. 7.
18. Ibidem.
19. Михаил Геллер, Александр Некрич. Утопия у власти. - Издательство МИК, 2000.
20. XX съезд КПСС и задачи исследования истории партии // Вопросы истории. - 1956. - № 3.
21. Ibidem.
22. Ibidem.
23. Ibidem.
24. Ibidem.
25. Историческая наука в XX веке. - Москва, 2002.
26. Пыжиков А.В. Историческая наука в годы «оттепели» // Социально-гуманитарные знания. - 2000. - №6.
27. См., например: Декреты Советской власти: Т. I-IV. - Москва, 1957-1968; Крестьянское движение в России: Сб. док. в 2-х т. - Москва, 1961-1965; Нюрнбергский процесс над главными военными немецкими преступниками. Т. I-VII. - Москва, 1957-1961; Документы внешней политики СССР. Т. I-XIX. - Москва, 1957-1974 и др.
28. Народное хозяйство РСФСР в 1959 г.: Статистический ежегодник. - Москва, 1960; Высшее образование в СССР: Статистический сборник. - Москва, 1961.
29. История и социология. - Москва, 1964.
30. Советская историческая энциклопедия (editată în anii 1961-1976. în 16 vol.).
31. Ibidem. Том 13. - Москва: Советская энциклопедия, 1971. - 1025 с.
32. Vezi: Пыжиков А.В. Op.cit.
33. Сидорова Л.А. Оттепель в исторической науке. Советская историография первого послесталинского десятилетия. - Москва, 1997.
34. Справочник партийного работника. - Москва, 1957. Вып. 1.
35. Сидорова Л.А. Историческая наука СССР в первые послевоенные годы // Pagina Web a Universității de Stat din Tomsk / <http://modernhistory.omskreg.ru/page.php?id=793>

36. Афанасьев Ю.Н. Феномен советской историографии // Отечественная история. - Москва. - 1996. - №5.
37. Историческая наука в XX в. - Москва, 1997.
38. Ibidem.
39. «Дело» молодых историков 1957-1958 гг. // Вопросы истории. - 1994. - №4.
40. Ibidem.
41. Козлов В.А. Крамола: инакомыслие в СССР во времена Н. Хрущева и Л. Брежнева (По материалам Верховного суда и Прокуратуры СССР) // Общественные науки и современность. - 2002. - № 3.
42. О преподавании в вузах СССР Истории Коммунистической партии Советского Союза, политической экономики, диалектического и исторического материализма. Из приказа Министерства высшего образования СССР от 3 июля 1956 г. №555. // Высшая школа. - Москва, 1957.
43. Ibidem.
44. О государственных экзаменах по общественным наукам. Приказ министра высшего образования от 19 октября 1956 г. №813 // Высшая школа. - Москва, 1957, с.82-83.; ANRM F.3186, inv.1, d.307, f.123.
45. О введении преподавания в вузах СССР Курса Основ научного коммунизма. Из приказа министра высшего и среднего специального образования СССР от 27 июня 1963 г. / Под ред. Е.И.Войленко: Сб. основных постановлений, приказов и инструкций. В 2-х ч. Ч. 1. - Москва: Высшая школа, 1978.
46. Сидорова Л.А. *Op. cit.*
47. О работе исторических факультетов государственных университетов // Вопросы истории. - 1959. - №12.
48. Чуткерашвили Е.В. Развитие высшего образования в СССР. - Москва, 1961.
49. Булыгина Т.А. Общественные науки в СССР 1945-1985 гг. - Москва, 2000.
50. Всесоюзное совещание о мерах улучшения подготовки научно-педагогических кадров по историческим наукам. - Москва, 1964.
51. Ibidem.
52. Ibidem.
53. Ibidem.

Prezentat la 24.03.2009